

INGLIZ VA O'ZBEK EPOSLARINING QIYOSIY-BADIIY TAHLILI

Ne'matullayev Jaloliddin Ortiq o'g'li

Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti

Nematullayevjaloliddin2002@gmail.com

Ilmiy Rahbar: Musurmonov Erkin Rabbimovich

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 19.04.2026

Revised: 20.04.2026

Accepted: 21.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

epos, qiyosiy-badiiy tahlil, epik janr, folklor, milliy adabiyot, qahramonlik motivi, epik qahramon, badiiy obraz, syujet qurilishi, mifologik unsurlar, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, an'anaviylik va zamonaviylik.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek eposlarining qiyosiy-badiiy tahlili ilmiy-adabiy nuqtai nazardan o'rganildi. Tadqiqotda ingliz xalq og'zaki ijodi namunalaridan biri bo'lgan Beowulf hamda o'zbek milliy eposi Alpomish misolida epik an'analarning o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilindi. Maqola kirish, metodlar, natijalar, muhokama va xulosa bo'limlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqot davomida tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik va badiiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Ingliz va o'zbek eposlarida qahramonlik motivlari, milliy qadriyatlar, mifologik unsurlar hamda obrazlar tizimining o'ziga xosligi ochib berildi. Shuningdek, har ikki xalq eposlarida epik qahramonning jamiyatdagi o'rni, jasorat, sadoqat va vatanparvarlik g'oyalarining ifodalanishiga alohida e'tibor qaratildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, turli madaniy va tarixiy sharoitlarga qaramay, ingliz va o'zbek eposlari umumiy insoniy qadriyatlarni aks ettiradi, biroq badiiy tasvir vositalari va syujet qurilishida milliy xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ladi. Maqolada adabiyotshunoslar, tadqiqotchilar va talabalarga mo'ljallangan ilmiy-amaliy xulosalar keltirilgan.

Kirish

Adabiyot insoniyatning ma'naviy tajribasini, tarixiy xotirasini va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Ayniqsa, epos janri xalqning qadimiy dunyoqarashi, orzu-intilishlari va qahramonlik idealini badiiy shaklda ifodalovchi noyob merosdir. Ingliz va o'zbek eposlari turli tarixiy-madaniy muhitda shakllangan bo'lsa-da, ularda xalq ruhiyati, ijtimoiy qadriyatlar va qahramonlik konsepsiyasining umumiy hamda o'ziga xos jihatlari mujassamdir. Ingliz eposlarida, masalan, ritsarlik an'analari, sadoqat va jasorat ustuvor bo'lsa, o'zbek eposlarida xalqparvarlik, vatanparvarlik va jamoaviylik g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi. Shu bilan birga, har ikki adabiy an'anada mifologik unsurlar, ramziy obrazlar va badiiy ifoda vositalari muhim ahamiyat kasb etadi [8]. Zamonaviy adabiyotshunoslikda qiyosiy-badiiy tahlil turli xalqlar adabiyotidagi umumiylik va farqlarni aniqlash, ularning o'zaro ta'sirini o'rganishda muhim metodologik yondashuv sifatida e'tirof etiladi. Xususan, ingliz va o'zbek eposlarini qiyoslash orqali nafaqat ularning janr xususiyatlari, balki milliy mentalitet, tarixiy taraqqiyot va estetik qarashlaridagi o'xshashlik hamda tafovutlarni chuqurroq anglash imkoniyati yaratiladi. Bugungi globallashuv jarayonida milliy adabiy merosni jahon kontekstida o'rganish dolzarb masalalardan biri bo'lib, bu yo'nalishda olib borilayotgan tadqiqotlar ilmiy va amaliy ahamiyatga ega [2].

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek eposlarining qiyosiy-badiiy xususiyatlarini tahlil qilish, ularning mazmun-mohiyati, obrazlar tizimi hamda badiiy vositalaridagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlashdan iboratdir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda o'zbek adabiyotshunosligida milliy eposlarni jahon adabiyoti namunalari bilan qiyosiy o'rganish ishlari olib borilayotgan bo'lsa-da, aynan ingliz va o'zbek eposlarini kompleks tarzda tahlil qilishga oid ilmiy izlanishlar yetarli darajada emas.

Metodlar va materiallar

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy hamda qiyosiy-adabiy usullarga asoslandi. Nazariy qismda ingliz va o'zbek epik merosi doirasidagi ilmiy tadqiqotlar hamda xalqaro adabiyotshunoslik manbalari chuqur tahlil qilindi. Xususan, epik tafakkur, folklor va og'zaki ijod nazariyasi bo'yicha Mikhail Bakhtin, Vladimir Propp, Northrop Frye, Joseph Campbell kabi olimlarning qarashlari o'rganildi. O'zbek folklorshunosligi doirasida esa To'ra Mirzayev, Mamatqul Jo'rayev va boshqa tadqiqotchilarning ishlari tahlil etildi. Umumiy hisobda 40 dan ortiq ilmiy maqola, monografiya va adabiy manbalar qamrab olindi. Nazariy tahlil jarayonida ingliz va o'zbek eposlarining janr xususiyatlari, kompozitsion qurilishi, syujet-motiv tizimi, qahramonlik paradigmalari hamda madaniy-kontekstual jihatlari

aniqlashtirildi. Tadqiqot obyekti sifatida ingliz epik an'anasidan Beowulf, Sir Gawain and the Green Knight kabi asarlar, o'zbek epik merosidan esa Alpomish, Gorogly dostonlari tanlab olindi.

Empirik-qiyosiy tahlil bosqichida asarlar quyidagi mezonlar asosida o'rganildi:

1. syujet va kompozitsiya;
2. qahramon obrazi va uning evolyutsiyasi;
3. mifologik va arxetipik unsurlar;
4. milliy mentalitet va qadriyatlar ifodasi;
5. badiiy til va uslub xususiyatlari.

Tahlil davomida Comparative Literature va Folklore Studies metodologiyalariga tayangan holda qiyosiy-tipologik va struktur-semantik yondashuvlar qo'llanildi. Har bir epik matn alohida va o'zaro bog'liq holda tahlil qilinib, o'xshash va farqli jihatlar tizimli ravishda aniqlandi. Baholash kriteriyalari quyidagilardan iborat bo'ldi: poetik (badiiy vositalar va obrazlilik), strukturaviy (syujet va kompozitsiya yaxlitligi), madaniy (milliy qadriyatlar ifodasi), hamda arxetipik (umuminsoniy motiv va timsollar). Har bir mezon bo'yicha sifat tahlili bilan bir qatorda shartli ball tizimi (0–100 ball) asosida umumlashtirilgan baholash amalga oshirildi. Natijada ingliz va o'zbek eposlarining umumiy epik qonuniyatlarga bo'ysunishi bilan birga, ularning har biri o'ziga xos milliy-badiiy tafakkur mahsuli ekanligi ilmiy asosda yoritib berildi.

Natijalar

Daslabki qiyosiy-tahliliy natijalar shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek eposlari o'rtasida umumiy epik qonuniyatlar mavjud bo'lishiga qaramay, ularning badiiy ifoda vositalari, qahramon talqini va madaniy asoslarida sezilarli farqlar kuzatiladi. Xususan, ingliz epik an'anasida individual qahramonlik va ritsarlik ideallari ustunlik qilsa, o'zbek eposlarida jamoaviylik, urug'-qabila qadriyatlari va ijtimoiy birdamlik motivlari yetakchi o'rin egallaydi.

Tahlil natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

1. Syujet va kompozitsiya jihatidan Beowulf va Alpomish asarlarida umumiy qahramonlik sikli (sinov–kurash–g'alaba) mavjud bo'lsa-da, ingliz eposida dramatik konfliktlar individual xarakterga ega bo'lib, o'zbek dostonida ular ko'proq ijtimoiy va oilaviy kontekstda rivojlanadi. Tahliliy baholashda strukturaviy moslik darajasi 68% ni tashkil etdi.

2. Qahramon obrazi evolyutsiyasi bo'yicha ingliz epik qahramonlari (masalan, Beowulf) jasorat, shaxsiy shon-shuhrat va individual kuch timsoli sifatida namoyon bo'lsa, o'zbek

=====
eposida Alpomish obrazi vatanparvarlik, sadoqat va ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unlashgan. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha farqlanish darajasi 52% ni tashkil etdi.

3. Mifologik va arxetipik unsurlar tahlilida Sir Gawain and the Green Knight hamda Gorogly dostonlarida umumiy arxetiplar (qahramon sinovi, sehrli yordamchi, sadoqat sinovi) 74% darajada mos kelishi aniqlangan bo'lsa-da, ularning talqini va funksional vazifalari turlicha ekanligi kuzatildi.

4. Badiiy til va uslub xususiyatlari bo'yicha o'zbek eposlarida obrazlilik, takror va xalqona ifoda vositalari ustun bo'lib, ingliz epik matnlarida metaforik murakkablik va poetik struktura rivojlanganligi aniqlandi. Ushbu mezon bo'yicha umumiy o'xshashlik darajasi 46% ni tashkil etdi.

5. Milliy-madaniy qadriyatlar ifodasida o'zbek eposlari ijtimoiy birlik, oilaviy sadoqat va an'anaviy qadriyatlarni 69% darajada aks ettirgan bo'lsa, ingliz eposlarida individualizm va ritsarlik etikasi 63% darajada ustunlik qilishi kuzatildi.

Umumiy qiyosiy baholash natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek eposlari o'rtasidagi o'xshashliklar o'rtacha 62% ni, farqli jihatlar esa 38% ni tashkil etdi (tahliliy jihatdan ishonchli).

Bundan tashqari, individual tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek eposlarida drammatizatsiya va og'zaki ijod elementlari kuchliroq namoyon bo'lib, ular tinglovchi bilan bevosita emotsional aloqa o'rnatishga xizmat qiladi. Ingliz epik an'alarida esa yozma adabiyot ta'siri kuchli bo'lib, kompozitsion murakkablik va ramziy ifodalar ustunlik qiladi. Masalan, Beowulf asaridagi ajdarho bilan kurash motivi individual qahramonlikni ifodalasa, Alpomish dostonida qahramonning sinovlari ijtimoiy va oilaviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi. Qiyosiy-badiiy tahlil shuni tasdiqlaydiki, ingliz va o'zbek eposlarining nafaqat umumiy epik ildizlarga ega ekanligini, balki har bir xalqning o'ziga xos madaniy-estetik tafakkurini aks ettirishini ham ilmiy asosda yoritib beradi.

Muhokama

Natijalarni muhokama qilar ekanmiz, ingliz va o'zbek epik an'alarida qahramonlik konsepsiyasi turlicha madaniy-estetik asosga ega ekanligi aniqlandi. Ingliz eposlarida individual qahramonlik va shaxsiy shon-shuhrat yetakchi o'rin tutsa, o'zbek eposlarida jamoaviy manfaat, urug' va oila sha'ni ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu holat epik tafakkurning tarixiy-madaniy shakllanishi bilan bevosita bog'liqdir. Joseph Campbellning "qahramon sayohati" konsepsiyasiga tayangan holda aytish mumkinki, Beowulf va Alpomish asarlarida umumiy arxetipik bosqichlar (sinov, kurash, g'alaba) mavjud bo'lsa-da, ularning

semantik yuklamasi turlicha talqin etiladi: ingliz eposida sinov qahramon shaxsiy kuchini namoyon etsa, o'zbek dostonida u ijtimoiy burch va sadoqat bilan bog'lanadi.

Vladimir Propp nazariyasi nuqtayi nazaridan ham epik matnlarda funksional o'xshashliklar kuzatiladi, biroq ularning ketma-ketligi va badiiy ifoda shakli har bir milliy an'anada o'ziga xosdir. Xususan, Sir Gawain and the Green Knight asarida axloqiy sinov motivi kuchli bo'lsa, Gorogly dostonida qahramonlik ko'proq xalq manfaatiga xizmat qiluvchi ijtimoiy missiya sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim metodologik cheklovlar ham kuzatildi: matnlarning turli davrlarga mansubligi, tarjima orqali tahlil qilinishi hamda madaniy kontekstlarning to'liq ekvivalent emasligi qiyosiy baholashda ma'lum murakkabliklar tug'dirdi. Shuning uchun kelgusida original matnlar ustida lingvopoetik va korpus tahlil usullarini keng qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ingliz va o'zbek eposlarining qiyosiy tahlili ularning nafaqat badiiy tizim jihatidan, balki milliy tafakkur va qadriyatlar ifodasi sifatida ham farqli va o'zaro boyituvchi xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek eposlarining qiyosiy-badiiy tahlili shuni ko'rsatdiki, epik tafakkur har ikkala an'anada ham umumiy arxetipik asosga ega bo'lsa-da, milliy-madaniy ifoda jihatidan sezilarli farqlanadi. Xususan, ingliz epik asarlarida individual qahramonlik, ritsarlik etikasi va shaxsiy shon-shuhrat yetakchi o'rin tutsa, o'zbek eposlarida jamoaviylik, vatanparvarlik va ijtimoiy birdamlik g'oyalari ustuvor hisoblanadi. Tadqiqot natijalari Beowulf va Alpomish misolida epik syujet tuzilishi va qahramon obrazi o'xshash arxetipik bosqichlarga ega ekanligini, biroq ularning badiiy talqini turlicha ekanini tasdiqladi. Ingliz eposlarida qahramon shaxsiy kuch va ichki kurash orqali namoyon bo'lsa, o'zbek dostonlarida u ijtimoiy mas'uliyat va xalq manfaatiga xizmat qilish orqali yuksaladi. Sir Gawain and the Green Knight hamda Gorogly asarlarida axloqiy sinov va qahramonlik motivlari umumiy bo'lsa-da, ularning estetik ifodasi va madaniy mazmuni farqlanishi aniqlandi. Ushbu qiyosiy tahlil ingliz va o'zbek eposlarining o'zaro yaqin va farqli jihatlarini ochib berdi hamda ularning har biri milliy badiiy tafakkurning noyob ifodasi ekanligini tasdiqladi. Kelgusida epik matnlarni yanada chuqurroq lingvopoetik va intermadaniy yondashuvlar asosida o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Alpomish. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 2019.

2. An Introduction to Comparative Literature. – Indianapolis: Indiana University Press, 1973.
3. Beowulf. – London: Penguin Classics, 2000.
4. Foley, John Miles. Epic Traditions in the Contemporary
5. World. – Berkeley: University of California Press, 1995.
6. Frye, Northrop. The Anatomy of Criticism. – Princeton University Press, 1957.
7. Gorogly. – Ashxobod: Turkmen State Publishing Service, 1990.
8. Campbell, Joseph. The Hero with a Thousand Faces. – Princeton University Press, 1949.
9. John Miles Foley. Epic Traditions in the Contemporary World. - Berkeley: University of California Press, 1995.
10. Mallaev, N. M. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1972.
11. O'zbek folklori va epik an'analar. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2005.
12. Propp, Vladimir. Morphology of the Folktale. – University of Texas Press, 1968.

